

II. OPRACOWANIA SPRAWOZDAWCZE I INFORMACYJNE

MIĘDZYKARODOWE STOWARZYSZENIE UNIwersYTETÓW TRZECIEGO WIEKU (AIUTA) JAKO PRZYKŁAD STOWARZYSZENIA DZIAŁAJĄCEGO NA RZECZ LUDZI STARSZYCH

Artykuł ten chcę rozpocząć od dziwnego pytania, które jednak jest moim zdaniem w pełni usprawiedliwione – co było pierwsze jajko czy kura? W odniesieniu do tematu tego artykułu odpowiedź brzmi: pierwsze były Uniwersytety Trzeciego Wieku. Bez tych placówek nie powstałoby ich stowarzyszenie.

Dlatego należy scharakteryzować owe Uniwersytety aby przejść do omówienia ich federacji jaką jest AUITA.

Pierwsze Uniwersytety Trzeciego Wieku powstały we Francji w 1973 r. w Toulousie. Ich twórcą był profesor Pierre Vellas, socjolog i prawnik, specjalista w zakresie prawa międzynarodowego. Jako profesor i obserwator życia społecznego we Francji, poruszony wydarzeniami 1968 roku postanowił wprowadzić na Uniwersytet osoby dysponujące doświadczeniem życiowym, które nie mogły w młodości kształcić się a pragnęły studiować. Dorośli i osoby starsze dzieląc się ze swymi kolegami-studentami doświadczeniami życiowymi miały „sprowadzić ich na ziemię”, urealnić ich poglądy. Drugą przesłanką była chęć lepszego wykorzystania uczelni. Płatne studia dawały zatrudnienie kadrze a liczba studentów nie była obojętna. Obecnie wiele UTW we Francji jest wydziałami na uczelniach. Tak jest na Sorbonie i na Uniwersytecie Lyon 2, w Nantes, a także w innych uczelniach. Są to wydziały bogate, dysponujące własnymi dużymi sekretariatami, kadrą administracyjną i dydaktyczną. Trzecim założeniem było prowadzenie badań dotyczących starości i procesu starzenia się. Badań takich potrzebowała starzejąca się Europa. Zbiorowość starszych i starzejących się słuchaczy stwarzała taką możliwość. P. Vellas w następujący sposób określił model i zadania UTW: „UTW są instytucjami uniwersyteckimi i dlatego ich zadaniem są badania. Są to także instytucje gerontologiczne dlatego badania te głównie dotyczą procesu starzenia się i starości. Celem Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest nie tylko poprawa życia uczestników ale także zmiana na lepsze warunków życiowych osób starszych w społeczności lokalnej i w świecie. Uniwersytety obok edukacji permanentnej, popularyzacji wiedzy gerontologicznej i ogólnej mają inspirować aktywność umysłową, fizyczną i artystyczną, powinny działać na rzecz zbiorowości lokalnej”¹.

Czy te zadania udało się realizować? Po pierwsze sama idea uniwersytetów jako placówek upowszechniających rzetelną wiedzę i współtworzących gerontologię jako wiedzę o procesach starości i starzenia się znalazła uznanie w świecie. Szybko rosła liczba Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Powstawały na wzór francuski placówki w innych państwach a potem na innych po za Europą kontynentach. Liczba ich była tak znaczna, że w 1976 roku powstała AIUTA – Association Internationale des Universités du Troisième Age – stowarzyszenie zrzeszające UTW różnych krajów. Należy dodać, że w 1975 roku powstał pierwszy uniwersytet Trzeciego Wieku w Warszawie zorganizowany przez prof. Halinę Szwarz, która do 1998 roku reprezentowała Polskę i Europę Wschodnią w tej organizacji. W 1974 roku liczne uniwersytety włoskie i hiszpańskie stworzyły swoją federację. Także francuskie uniwersytety powołały Unię Francuskich Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Polskie Uniwersytety tworzą sekcję w Polskim Towarzystwie Gerontologicznym. Z biegiem lat w niektórych państwach powstało kilka stowarzyszeń np. w Hiszpanii oddzielnie zrzeszyły się Uniwersytety Kastyljskie. We Włoszech uformowały się trzy odrębne związki o odmiennych założeniach ideowo-politycznych i organizacyjnych. W innych państwach jak Niemcy czy Szwecja Uniwersytety współdziałały w ramach starszych zrzeszeń oświatowych. Jednak przedstawiciele poszczególnych federacji są reprezentowani w AIUTA. Okazją do spotkań i wymiany doświadczeń

¹ P. Vellas, *La recherche et les Universités de troisième Age*, „Gerontologie et Société”, no 55, s. 104 - 105.

są posiedzenia Rady Administracyjnej AIUTA zrzeszającej wybieranych na 3 lata przez Zgromadzenie Ogólne Stowarzyszenia członków reprezentujących poszczególne państwa oraz Zarząd AIUTA, który się konstituuje na pierwszym posiedzeniu wyłączając prezesa, sekretarza i skarbnika.

Szersze forum tworzą odbywające się co dwa lata Kongresy. Kongresy mają myśl przewodnią, która staje się podstawą doboru referentów. Są nimi wybitni uczeni specjalnie zapraszani z referatami. Obok nich w obradach plenarnych uczestniczą przedstawiciele władz lokalnych, politycy i przedstawiciele organizacji międzynarodowych. Nie dysponują w dokumentacji AIUTA pełną listą miejsc kongresowych. Ale odtwarzając ich dzieje z autopsji przy pomocy prof. H. Szwarz, można stwierdzić, że najczęściej odbywały się we Francji, drugim miejscem jest Kanada z Quebec i Montrealem. Po jednym Kongresie organizowały takie kraje jak Szwajcaria, Belgia, Szwecja, Finlandia, Polska, Hiszpania a ostatnio Niemcy. Tematyka kongresów dotyczyła najczęściej procesu uczenia się ludzi starszych takich jak przygotowanie do emerytury, uczenie się przez całe życie, motywów kształcenia się, uczenie się dialogu. Na drugim miejscu występowały problemy zdrowia i kultury fizycznej. Jeden z kongresów w 1986 roku w Neuchatel poświęcony był badaniom uczestniczącym. Po kongresach wydawano materiały kongresowe. Ukazało się kilka takich prac.

Trzykrotnie przewodniczącymi AIUTA byli Francuzi: P. Vellas, R. Frenz i H. Reboul oraz kanadyjczyk L. Bernier, dwa razy Belgowie: P. Mayence i J. Lefevre, raz Szwajcar J. Bridel. Tak więc AIUTA jest zdominowana przez frankofonów, przez język francuski, który stał się głównym językiem kongresów. Obok niego tłumaczy się wystąpienia na j. angielski oraz hiszpański, w przypadku obrad w Niemczech także na niemiecki. Niektóre sekcje obradują w jednym języku: francuskim, angielskim, włoskim lub hiszpańskim. Hiszpanie mówią najczęściej po katalońsku. Dominacja języka francuskiego jest dyskutowana. A także cały charakter AIUTA, która skupia 1232 uniwersytety w Europie – według liczby uniwersytetów od największych do najmniejszych (304 we Francji, 282 we Włoszech, 218 w Anglii, 91 w Hiszpanii, 59 w Niemczech, 52 w Belgii, 47 w Czechach, 28 w Finlandii, 25 w Szwajcarii, 24 w Holandii, 20 w Polsce, 18 w Austrii, 16 w Szwecji, 8 w Portugalii, 6 w Danii, 3 w Słowacji, po jednym na Malcie i na Węgrzech. Na drugim miejscu znajduje się Ameryka Północna z 167 uniwersytetami – 143 w USA i 24 w Kanadzie. Na trzecim miejscu lokuje się Azja z 162 uniwersytetami (159 w Chinach, 2 w Japonii i 1 w Indiach), na czwartym Oceania z 101 uniwersytetami (98 działa w Australii i 5 w Nowej Zelandii). Na piątym miejscu występuje Ameryka Południowa. Działają w niej 72 uniwersytety (34 w Brazylii, 15 w Urugwaju, 10 w Argentynie, po 3 w Republice Dominikana, w Paragwaju i Ekwadorze, po jednym w Chile, Kolumbii i Boliwii).

Wśród kontynentów brak Afryki, a wśród państw dawnego Związku Radzieckiego. Działa w Rosji i na Ukrainie działa kilka uniwersytetów w tym w Wilnie i we Lwowie wśród Polonii.

Rozrastający się zakres działalności AIUTA skłonił jej zarząd do zmiany statutu i reorganizacji tego stowarzyszenia. W roku 1998 odbyto szereg podróży organizacyjno-naukowych do Australii, Nowej Zelandii a także do Ameryki Południowej. Podróże te wskazały potrzebę regionalizacji stowarzyszenia, wyłonienia stowarzyszeń regionalnych, łączących UTW o zbliżonej kulturze i języku. Drugą drogą utrzymania więzi i kontaktów jest zorganizowanie połączeń przez Internet. AIUTA przygotowuje stronę w Web oraz Inter Network, która połączy Australię i Nową Zelandię z Europą. W Europie w 1995 roku powstało w Ulm „European Network Learning in Later Life”, skupiło 18 państw europejskich. Podzieliło tą inicjatywę zorganizowane w 1993 roku w Ulm Centrum Edukacji Ustawicznej, które opracowało program kształcenia na odległość tworząc programy komputerowe i publikując biuletyn Learning Later Life podający terminy kursów oraz adresy. Działania te wspiera Uniwersytet w Mediolanie. Należy dodać, że przyszły kongres AIUTA, które ma odbyć się w Kanadzie, w Quebec ma dotyczyć nowych technologii w uczeniu się ludzi starszych.

Powróćmy do charakterystyki pracy UTW, która wyraża się między innymi w badaniach P. Vallas i A. Lemieux².

W latach sześćdziesiątych wyraźnie wystąpiły oczekiwania powstania placówek edukujących czy służb edukacyjnych zaspakajających potrzeby osób starszych. Dlatego badano uczestników UTW i ich zainteresowania. W latach siedemdziesiątych zaczęła kształtować się tendencja badań uczestniczących, badań osób starszych prowadzonych przez osoby starsze. Jednym z czynników

² R. Jeannevet, *La recherche pour et avec les personnes âgées dans Universités du troisième âge*, jw. s. 107 - 114; A. Lemieux, *Recherche Fondamentale et recherche - action à l'université du troisième âge: rôle des personnes âgées*, jw. s. 115 - 128.

wpływających na ową tendencję było nowe zjawisko – dużych zbiorowości liczących od kilkuset do kilku tysięcy słuchaczy UTW. Zbiorowości owe cechowała stabilność i stały ich rozwój. Przybywali nowi słuchacze a dawni słuchacze pozostawali wierni uniwersytetowi. Do dziś to zjawisko istnieje. Populacja uniwersytetu składa się z tzw. „wiecznych studentów”, którzy wpisali w swój styl życia uczęszczanie na uniwersytet oraz nowo zapisanych słuchaczy. Jedynie śmierć czy ciężka choroba eliminuje tych „wiecznych studentów”. Zwykle stanowią oni grupę 20 - 30 osobową. Badania uczestniczące zostaną omówione w dalszym ciągu tego artykułu.

W latach osiemdziesiątych powstały programy przygotowujące do przechodzenia na wcześniejsze emerytury i szerzej przygotowujące także do przechodzenia na emeryturę w ustalonym czasie. Częściowo tę funkcję pełniły Uniwersytety, ale także odrębne samodzielne staże.

W latach dziewięćdziesiątych zarysowała się tendencja bardziej aktywnego udziału ludzi starszych w międzynarodowych organizacjach w tym AIUTA, która miała swego reprezentanta w ONZ i UNESCO zaczęła ubiegać się o dotacje na badania szczególnie w okresach wzrostu zainteresowania edukacją i realizacją prawa do nauki zawartego w Rekomendacji UNESCO opracowanej w 1976 roku w Nairobi, a następnie powtórnego w 1982 roku w Wiedniu w trakcie „Światowego Zgromadzenia na Rzecz Ludzi Starszych” zorganizowanego pod egidą ONZ.

Zalecenie 35 głosi:

„z 3³. W stosunku do osób starszych oświata dorosłych powinna szczególnie dążyć do zapewnienia:

- a) wszystkim – lepszego zrozumienia własnych problemów oraz problemów młodych pokoleń,
- b) udostępnienia takich umiejętności, które im pozwolą odpowiednio spędzać czas wolny, żyć w dobrym zdrowiu i znajdować sens egzystencji,
- c) tym, którzy szykują się do porzucenia aktywnego życia wprowadzenia do problemów, które stają przed emerytami i do sposobów ich rozwiązywania,
- d) dla tych, którzy porzucili aktywne życie utrzymania sprawności fizycznej i umysłowej. Kontynuowania udziału w życiu zbiorowym oraz poznanie tych dziedzin lub tego rodzaju aktywności na jakie nie mieli czasu w okresie pracy zawodowej”

Zalecenia te powtarzane są w 1982 roku.

„Jako podstawowe prawo jednostki – kształcenie się powinno być dostępne wszystkim bez żadnej dyskryminacji w stosunku do osób starszych. Polityka kształcenia powinna wyrażać zasadę uprawnienia ludzi starszych do kształcenia – łącznie z udziałem potrzebnych środków i wprowadzenia właściwych programów uczelni”⁴.

W 1997 roku „Europejskim roku edukacji i kształcenia się przez całe życie” AIUTA otrzymała od Wspólnoty Europejskiej w Brukseli pieniądze na przeprowadzenie badań p.t. „UTW w społeczeństwie w 1996/1997 roku”. Raport taki opracowała ówczesna przewodnicząca AIUTA profesor Uniwersytetu Lyon 2 Hélène Reboul razem ze swoim uczniem Michałem Pozo⁵. Opracowanie to jest widocznym dowodem międzynarodowego uznania dla UTW i AIUTA.

Badania prowadzone w Uniwersytetach Trzeciego Wieku i dzięki nim przez słuchaczy znacznie wzbogaciły wiedzę o ludziach starszych, ich potrzebach uczenia się, zdrowiu, rehabilitacji. Do badań najwcześniejszą zorganizowanych należały badania uczestniczące prowadzone przez A. Comte niezjącego profesora Uniwersytetu w Genewie i organizatora UTW na tej uczelni. Były to badania dotyczące przyczyn wypadków. Ludzie starsi mieli oceniać umeblowanie, urządzenie mieszkań, łazienek, tzw. przestrzeni społecznej (klatki schodowe, windy, przejścia, zbiorniki na śmieci, przystanki, transport, komunikacja) ale także opakowania produktów spożywczych. Badania przeprowadzono w Szwajcarii i we Francji. Ludzie starsi jako badacze i badani udzielali wskazówek praktycznych jak najlepiej wyposażyć mieszkania i ulepszyć przestrzeń społeczną, aby uniknąć wypadków. Opisywali sytuacje, w których ulegli wypadkom. Badania te przyczyniły się do wprowadzenia wielu zmian. Inny temat badawczy to leki, sposób odżywiania się, korzystanie z sanatorium, ruch, stosowanie gimnastyki.

Interesujące badania szwajcarskie dotyczyły samotności i wdowieństwa. Specjalnie do tego przygotowane osoby, kobiety wdowy przeprowadziły wywiady z małą grupą wdów. Były to badania pogłębione, oparte o wyczerpującą analizę indywidualnych przypadków. Przedstawiono etapy adaptacji

³ Rekomendacja, Biuletyn TWWP, *Człowiek w pracy i w osiedlu*, 1980, nr 2/82.

⁴ Tekst powielony przez Ministerstwo Zdrowia i opieki Społecznej.

⁵ H. Reboul, M. Pozo, *L'apport des UTA aux étudiants société L'apport des UTA dans société 1996/1997*, Roma 1998. Praca zawiera bibliografię opracowań na temat UTW.

tacji do nowej sytuacji życiowej, uczenie się samotności i walki z osamotnieniem. Szereg badań miało charakter lokalny. I tak w wielu uniwersytetach francuskich opracowywano historię miasta czy okolicy. Dokładnie oznaczano nazwy roślin w parku miejskim umieszczając tabliczki przy każdym drzewie czy krzaku. Opracowywano dzieje gospód i zajazdów, szlaki pocztowe i handlowe. Niektórzy słuchacze woleli pracę indywidualną. Tłumaczyli teksty z j. greckiego lub łaciny. Opracowywali życiorysy sławnych ludzi. Wiele prac zostało wydane i prezentowano je na kongresach. Szczególnie bogaty w tym zakresie był kongres, który odbył się w Szwajcarii w Neuchâtel w 1984 roku pod hasłem „badania uczestniczące ludzi starszych”.

Duże osiągnięcia mają także włoskie Uniwersytety Trzeciego Wieku. Opracowały tradycyjne potrawy kuchni włoskiej, obyczaje związane z narzeczeństwem i małżeństwem, wybór opowiadań w dialekcie piemonckim, w którym mówi się o Turynie i okolicach. Słuchacze niemieckich uniwersytetów zbierając fotografie i wspomnienia odtwarzali dzieje i obraz swych zniszczonych w czasie II wojny światowej miast. Odtwarzając niestniejące już tzw. środowisko niewidzialne, ulice, domy, sklepy, które pamiętali z przeszłości, szkołę, do której chodzili itp. Ukazywały się na tej podstawie albumy Bremy, Hamburga i innych miast i miasteczek.

Słuchacze polskich Uniwersytetów Trzeciego Wieku choć nie podejmują na taką skalę badań uczestniczą w nich pośrednio. Od 1989 roku, gdy publikacje stały się łatwiejsze ze względu na zlikwidowanie cenzury i dostęp do nowoczesnych technik wydawniczych, komputerów i kserokopiarów zaczęły ukazywać się utwory literackie oraz wspomnienia o charakterze kronikarskim. Podjęto też badania nad sytuacją rodzinną oraz genealogią słuchaczy uniwersytetów w Szczecinie czy we Wrocławiu. Korzenie prowadzące na Kresy, do utraconej Ojcowizny są szczególnie pociągające i ciekawe. Polskie uniwersytety mają także swój wkład w organizowanie spotkań AIUTA. Spotkanie takie odbyło się w okresie stanu wojennego, gdy trzeba było uzyskać specjalne zezwolenia. Notabene po ogłoszeniu stanu wojennego przez jeden semestr zawieszono były zajęcia na UTW, dopiero specjalne starania słuchaczy przyczyniły się do wznowienia wykładów i zajęć. Profesor Pietro Nervi z Uniwersytetu w Trydencie do dziś wspomina odmowę wizy wjazdu do Polski, ponieważ należał do środowiska popierającego „Solidarność”.

Kongres w 1987 roku w Warszawie pod hasłem „Edukacja i zdrowie” pozostał w pamięci uczestników do dziś. Dobrze wspominają polską gościnność, organizację Kongresu, wzruszenie gdy w kościele na Żoliborzu nawiedzili grób ks. J. Popiełuszki, balet „Pan Twardowski” w Operze i wszystko co widzieli, jedli, obserwowali. Ich wiedza o Polsce to „wiedza kongresowa”.

Inne badania podejmowane przez uniwersytety dotyczą emigrantów, osób osiadłych w danym kraju. Wyszło kilka ciekawych opracowań francuskich. Inne opracowania dotyczą zawodów, dziejów kolonizacji.

AIUTA włączyła się w obchody Międzynarodowego Roku Ludzi Starszych. Na ostatnim kongresie w Schwabisch Gmünd przedstawiciel WHO zapoznał z programem manifestacji, szczególnie z działaniami GINA (Geneve International Network on Ageing), w której obok WHO działają organizacje lokalne w przypadku GINA reprezentujące Genewę i Szwajcarię. Ich odpowiednikiem jest LINA w Londynie oraz BINA w Brukseli. Manifestacje mają odbyć się 1 października. Ich hasłem jest aktywność na starość a formą marsze, festyny, wystawy, emisja telewizyjna i filmowa. A. Kalache, członek WHO propaguje te manifestacje na całym świecie. Uniwersytety Trzeciego Wieku chcą się czynnie w nie włączyć.

Reasumując AIUTA jest stowarzyszeniem międzynarodowym skupiającym instytucje, które stanowią *novum* w historii oświaty dorosłych choć są zbliżone do uniwersytetów powszechnych to ich funkcje są szersze. Działają nie tylko w obrębie jednego państwa czy kontynentu. Są instytucjami samorządnymi. Niektóre z nich tworzą stowarzyszenia, inne działają przy uniwersytetach, wyższych uczelniach, szkołach czy kolegiach. W Polsce są to jedynie instytucje, którym udało się zachować niezależność w PRL, i które dobrze się rozwinęły w tym okresie.

Uniwersytety, a szczególnie AIUTA z kongresami stanowią okno na świat dla wielu ludzi starszych. Udział w Kongresach, który zależy od dwóch czynników – zdrowia oraz zasobów materialnych jest okazją do spotkań, przyjaźni, rozwoju, do podróży. Moje osobiste doświadczenia w pełni potwierdzają to stwierdzenie. Po Kongresie w Szwajcarii otrzymałam od uczestniczki pracownicy UNESCO bogatą literaturę dotyczącą ludzi starszych w świecie.

Korespondowałam z malarką z Madrytu, pracownikiem Instytutu Gerontologicznego w Holandii, ze słuchaczkami francuskich uniwersytetów, które przysyłały mi opracowane badania na ich uniwersytetach. Zapoznałam 78-letnią panią, która obroniła pracę doktorską na temat wybit-

nego prawnika z okresu rewolucji francuskiej. Dużo podróżowała i miała wykłady na temat Rewolucji Francuskiej oraz wybranych postaci z tego okresu. Koresponduję ze słuchaczką uniwersytetu z Australii, która ciągle przesyła mi życzenia, swoje fotografie, a gdy zobaczyła lniane ściereczki wyprodukowane w Polsce kupiła je, włożyła w kopertę i przysłała z tryumfalnym listem, że coś z Polski znalazła w Australii. Utrzymuję kontakt ze słuchaczami uniwersytetów w Anglii oraz we Włoszech. Takie kontakty nie są wyjątkowe. Mogą je nawiązać inni uczestnicy.

Tym osobistym akcentem chcę zakończyć mój artykuł. Będzie on informował także o mnie jako uczestniczkę Kongresów i członku Rady Administracyjnej przez dwanaście lat. Jeszcze chcę dodać, że w ostatnich latach zaczął ukazywać się biuletyn AIUTA informujący o pracach Zarządu między posiedzeniami. Protokoły z posiedzeń Rady Administracyjnej są wysyłane do jej członków i zawierają postanowienia, które uchwalono na owych posiedzeniach. W latach 1996 - 98 zaczął ukazywać się Biuletyn AIUTA zawierający informacje o stowarzyszeniu.

Olga Czerniawska